

ARTUR MEZGLEWSKI

KWALIFIKACJE OGÓLNE DO NAUCZANIA RELIGII W PRZEDSZKOLACH I SZKOŁACH PUBLICZNYCH

WSTĘP

Kwalifikacje nauczycieli religii zatrudnianych w przedszkolach i szkołach publicznych dzielimy na ogólne i szczególne. Kwalifikacje ogólne wynikają z przepisów obowiązującego prawa oświatowego. Jest to konsekwencją faktu, iż nauczanie religii prowadzone jest w naszym kraju w ramach systemu oświaty. Przyjęcie takiego rozwiązania suponuje konieczność podporządkowania się związków wyznaniowych obowiązującym przepisom prawa oświatowego, w tym także przepisom dotyczącym kwalifikacji nauczycieli religii.

Kwalifikacje szczególne, których wyrazem jest misja kanoniczna (skierowanie do nauczania religii), regulują przepisy prawa wewnętrznego poszczególnych kościołów i innych związków wyznaniowych. To rozwiązanie jest z kolei konsekwencją obowiązywania w Polsce zasady autonomii i niezależności kościołów i innych związków wyznaniowych (art. 25 ust. 3 Konstytucji). W zakres tej autonomii wchodzi ponadto: prawo do desygnowania (usuwania) nauczycieli religii, prawo do ustalania treści programowych, prawo do realizacji nadzoru nad nauczaniem religii.

W niniejszym opracowaniu omówione zostaną jedynie kwalifikacje ogólne do nauczania religii. Problematyka dotycząca kwalifikacji szczególnych wymaga bowiem przeprowadzenia odrębnych badań w zakresie przepisów prawa wewnętrznego poszczególnych związków wyznaniowych, realizujących nauczanie religii w ramach syste-

mu oświaty. Takich kompleksowych badań w Polsce jeszcze nie przeprowadzono. Istniejąca w tym względzie literatura dotyczy głównie przepisów prawa wewnętrznego Kościoła katolickiego i ma charakter fragmentaryczny.

1. WYMAGANIA KWALIFIKACYJNE DLA OGÓŁU NAUCZYCIELI

Obowiązujące przepisy dotyczące kwalifikacji nauczycieli zawarte są w art. 9 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela¹ oraz wydanym na jego podstawie rozporządzeniu wykonawczym Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002 r.² Przepis art. 9 ust 1 Karty Nauczyciela *in genere* stanowi, że stanowisko nauczyciela zajmować może osoba, która kumulatywnie spełnia następujące warunki:

- posiada wyższe wykształcenie z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym lub ukończyła zakład kształcenia nauczycieli i podejmuje pracę na stanowisku, do którego są to kwalifikacje wystarczające,
- przestrzega podstawowych zasad moralnych,
- spełnia warunki zdrowotne niezbędne do wykonywania zawodu.

Rozporządzenie wykonawcze (§ 2) – uszczegóławiając ogólną dyspozycję ustawową, stanowi, że kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela w szkołach średnich³ zajmować może osoba, która:

¹ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst. jedn. DzU z 2006 r., nr 97, poz. 674).

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończenia zakładu kształcenia nauczycieli (DzU, nr 155, poz. 1288 ze zm.).

³ Termin „szkoła średnia” nie jest stosowany w przepisach prawa polskiego dotyczących aktualnego systemu oświaty. Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r. (DzU z 1996 r., nr 67, poz. 329 ze zm.) tego terminu nie używa. Rozróżnia ona następujące typy szkół: podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne. Natomiast rozporządzenie wykonawcze MENiS z dnia 10 września 2002 r. używa go jedynie na

- legitymuje się dyplomem ukończenia studiów magisterskich na kierunku zgodnym lub zbliżonym z nauczaniem przedmiotem i posiada przygotowanie pedagogiczne,
- legitymuje się dyplomem ukończenia studiów magisterskich na kierunku innym niż nauczany przedmiot, która ponadto posiada przygotowanie pedagogiczne i ukończyła studia podyplomowe z zakresu nauczanego przedmiotu lub rodzaju prowadzonych zajęć.

Do zajmowania stanowiska nauczyciela w gimnazjach (§ 3 rozporządzenia) zalicza się osobę, która posiada kwalifikacje do nauczania w szkołach średnich lub:

- ukończyła studia zawodowe na kierunku zgodnym lub zbliżonym z nauczaniem przedmiotem lub rodzajem prowadzonych zajęć,
- ukończyła studia magisterskie na kierunku innym niż nauczany przedmiot, przy jednoczesnym posiadaniu przygotowania pedagogicznego i ukończeniu studiów podyplomowych lub kursu kwalifikacyjnego z zakresu nauczanego przedmiotu.

Do zajmowania stanowiska nauczyciela w przedszkolach, szkołach podstawowych, szkołach zasadniczych itp. (§ 4 rozporządzenia) za wystarczające uważa się osobę, która posiada kwalifikacje do nauczania w szkołach średnich lub gimnazjach lub:

- legitymuje się dyplomem ukończenia zakładu kształcenia nauczycieli w specjalności zgodnej z nauczaniem przedmiotem lub rodzajem prowadzonych zajęć,
- legitymuje się dyplomem ukończenia zakładu kształcenia nauczycieli w specjalności innej niż nauczany przedmiot lub rodzaj prowadzonych zajęć, która ponadto ukończyła kurs kwalifikacyjny z zakresu nauczanego przedmiotu lub rodzaju prowadzonych zajęć.

określenie szkół starego typu, tzn. szkół istniejących przed reformą strukturalną systemu oświaty. Niewątpliwie jednak nie wszystkie szkoły ponadgimnazjalne zaliczyć należy do szkół kształcących na poziomie średnim. W niniejszym opracowaniu pod pojęciem „szkoła średnia” rozumiemy taką szkołę, której absolwenci uzyskują średnie wykształcenie – zgodnie z art. 11a ust. 4 ustawy o systemie oświaty. Są to zatem szkoły, o których mowa w art. 9 ust. 1 pkt 3 lit. b-g ustawy.

Kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela w przed-
szkolach specjalnych, szkołach specjalnych, specjalnych ośrodkach
szkolno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem
umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym posiadają
osoby (§ 5), które – oprócz wymagań o charakterze ogólnym –
mają również właściwe przygotowanie w zakresie pedagogiki spe-
cjalnej.

2. WYMAGANIA KWALIFIKACYJNE DLA NAUCZYCIELI RELIGII

Art. § 16 rozporządzenia MENiS z dnia 10 września 2002 r. sta-
nowi, iż kwalifikacje do nauczania religii posiada osoba, która spełnia
wymagania kwalifikacyjne określone w odrębnych przepisach. Mi-
nisterstwo nie wydało jednak żadnych odrębnych przepisów wyko-
nawczych. Wymagania kwalifikacyjne dla niektórych kościołów
określone zostały jedynie w porozumieniach kościelno-resortowych.
Niektóre kościoły wypracowały bowiem praktykę zawierania porozu-
mień⁴ z Ministrem Edukacji Narodowej w sprawie kwalifikacji
wymaganych do nauczania. Są to: Kościół katolicki, Kościół Adwen-
tystów Dnia Siódmego oraz Polska Rada Ekumeniczna działająca
w imieniu Kościołów: Ewangelicko-Augsburskiego, Ewangelicko-
-Metodystycznego, Chrześcijan Baptystów, Starokatolickiego Maria-
witów, Prawosławnego, Ewangelicko-Reformowanego oraz Polsko-
-katolickiego. Porozumienia takie zostały zawarte: z Kościołem ka-
tolickim – 8 czerwca 1993 r.⁵, z Polską Radą Ekumeniczną – 24 paź-

⁴ Praktyka zawierania porozumień między władzami rządowymi i kościelnymi
wywodzi się z okresu Polski Ludowej i ma bezpośredni związek z działalnością Komisji
Wspólnej (Mieszanej) Rządu i Episkopatu. Zawierane wówczas porozumienia (1950,
1956) – wobec uznania przez ówczesne władze konkordatu z 1929 za nieobowiązujący
(1945) – stanowiły *de facto* jedyną formę regulacji sytuacji prawnej Kościoła katolic-
kiego.

⁵ Porozumienie między Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji
Narodowej z dnia 8 czerwca 1993 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych
od nauczycieli religii (Dz.Urz. MEN nr 6, poz. 21).

dziennika 1994 r.⁶ oraz z Zarządem Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego – 13 lutego 1995 r.⁷

W związku z reformą systemu oświaty, która weszła w życie w 1999 r. (w miejsce systemu 2. stopniowego wprowadzono strukturę 3. stopniową), powyższe porozumienia stały się nieadekwatne do aktualnej struktury szkolnictwa. W związku z tym Konferencja Episkopatu Polski oraz Polska Rada Ekumeniczna zawarły nowe porozumienia: Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 6 września 2000 r.⁸ oraz Porozumieniu pomiędzy Polską Radą Ekumeniczną oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 4 lipca 2001 r.⁹ Zarząd Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego nie zawarł nowego porozumienia.

2.1. WYMAGANIA KWALIFIKACYJNE WYNIKAJĄCE Z TREŚCI POROZUMIEŃ

Zgodnie z zawartymi porozumieniami funkcje nauczyciel religii w szkołach średnich mogą pełnić:

w Kościele katolickim:

- księża legitymujący się ukończeniem seminarium duchownego,
- osoby świeckie i zakonne, które ukończyły wyższe studia teologiczne i posiadają przygotowanie katechetyczno-pedagogiczne,
- alumni seminariów duchownych po ukończeniu piątego roku studiów,
- osoby świeckie i zakonne, które ukończyły wyższe studia magisterskie bez przygotowania teologicznego, ale przygotowanie to uzupełniły w formie teologiczno-katechetycznych studiów podyplomowych lub kolegium teologicznego prowadzonego zgodnie z zasadami ustalonymi przez Konferencję Episkopatu Polski;

⁶ Porozumienie między Polską Radą Ekumeniczną oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 24 października 1994 r. (Dz.Urz. nr 5, poz. 30)

⁷ Porozumieniu między Zarząd Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 13 lutego 1995 r. (Dz.Urz. MEN nr 3, poz. 7).

⁸ Dz.Urz. MEN nr 4, poz. 20.

⁹ Dz.Urz. MEN nr 3, poz. 18.

w Kościołach zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej:

- duchowni, którzy ukończyli wyższe studia magisterskie lub zawodowe w szkołach wyższych, w tym w wyższych seminariach duchownych prowadzonych przez Kościoły na mocy odrębnych ustaw, na kierunku teologia lub na kierunku pedagogika w specjalności przygotowującej do nauczania religii, legitymujący się przygotowaniem pedagogicznym,
- osoby świeckie, które ukończyły wyższe studia magisterskie lub zawodowe w szkołach wyższych, w tym wyższych seminariach duchownych prowadzonych przez Kościoły na mocy odrębnych ustaw, na kierunku teologia lub na kierunku pedagogika w specjalności przygotowującej do nauczania religii, legitymujących się przygotowaniem pedagogicznym,
- osoby świeckie, które ukończyły wyższe studia magisterskie lub zawodowe bez przygotowania teologicznego lub pedagogicznego, ale przygotowanie to uzupełniły w formie odpowiednich studiów podyplomowych, studium katechetyczno-pedagogicznego lub kursów prowadzonych zgodnie z zasadami ustalonymi przez właściwe władze zwierzchnie Kościołów;

w Kościele Adwentystów Dnia Siódmego:

- duchowni i osoby świeckie, którzy ukończyli wyższe studia teologiczne uwzględniające przygotowanie katechetyczno-pedagogiczne,
- duchowni i osoby świeckie, którzy ukończyli wyższe seminarium duchowne,
- osoby świeckie, które ukończyły studia wyższe i uzupełniły przygotowanie teologiczne i katechetyczno-pedagogiczne,
- osoby świeckie, które ukończyły studia wyższe bez przygotowania teologicznego lub katechetyczno-pedagogicznego, ale przygotowanie to obecnie zdobywają.

Funkcje nauczycieli religii w przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach oraz szkołach zawodowych mogą pełnić:

w Kościele katolickim:

- osoby posiadające kwalifikacje do nauczania w szkołach średnich,

- osoby świeckie i zakonne, które posiadają dyplom ukończenia kolegium teologicznego, alumni wyższych teologicznych, wyższych diecezjalnych lub zakonnych seminariów duchownych oraz studenci wyższych studiów teologicznych po ukończeniu czwartego roku – jeśli kontynuują studia;
- w Kościołach zrzeszonych w PRE:
- osoby posiadające kwalifikacje do nauczania religii w szkołach średnich,
 - duchowni i osoby świeckie, którzy posiadają świadectwo dojrzałości i ukończyli seminarium duchowne,
 - studenci wyższych studiów teologicznych po ukończeniu czwartego roku – jeśli kontynuują studia;
- w Kościele Adwentystów Dnia Siódmego:
- osoby, które mają kwalifikacje do nauczania w szkołach ponadpodstawowych,
 - duchowni i osoby świeckie, którzy posiadają świadectwo dojrzałości oraz ukończyli seminarium duchowne,
 - osoby, które ukończyły studia wyższe bez przygotowania teologicznego lub katechetyczno-pedagogicznego, ale przygotowanie to obecnie zdobywają,
 - osoby świeckie, które posiadają świadectwo dojrzałości oraz przygotowanie teologiczne i katechetyczno-pedagogiczne lub je obecnie zdobywają.

2.2. CHARAKTER PRAWNY POROZUMIENI

Wszystkie porozumienia dotyczące kwalifikacji nauczycieli religii posiadają kształt i budowę norm prawnych. Wszystkie też wskazują podstawę prawną ich wydania, upodabniając się tym samym do normatywnych przepisów wykonawczych. Wskazywaną podstawą nie są jednak przepisy obowiązujących ustaw, lecz przepisy rozporządzenia wykonawczego z 1992 r. (§ 6)¹⁰, a w przypadku porozumienia z Kon-

¹⁰ Rozporządzenie MEN z 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach (DzU nr 36, poz. 155 ze zm.).

ferencją Episkopatu Polski także art. 12 ust. 3 konkordatu z 1993 r.¹¹ Nadanie zawartym porozumieniom stylizacji norm prawnych nie zmienia jednak faktu, że nie można ich traktować jako norm prawa powszechnie obowiązującego. Konstytucja z 2 kwietnia 1997 r. proklamowała zamknięty system źródeł prawa powszechnie obowiązującego, który nie przewiduje wśród źródeł prawa porozumień MEN ze związkami wyznaniowymi¹².

Oczywiście nie można też twierdzić, że zawarte porozumienia nie mają żadnego charakteru wiążącego. Są one wiążące dla stron.

Wszelkie regulacje dotyczące sytuacji prawnej legalnie działających wyznań winny być stanowione po dokonaniu wcześniejszych porozumień¹³, zaś zawarte porozumienia wiążą strony, które je zawarły i obligują władze do wydania stosownych przepisów wprowadzających te porozumienia w życie. Takich przepisów jednak nie wydano. Co więcej, nie wypracowano w Polsce odpowiedniej praktyki wydawania tego rodzaju przepisów. Uwaga ta dotyczy nie tylko kwestii dotyczących kwalifikacji do nauczania religii, ale także statusu prawnego wyższych szkół wyznaniowych.

WNIOSKI I POSTULATY

1. Wymagania kwalifikacyjne nauczycieli religii ustalone w porozumieniach kościelno-resortowych odbiegają od przyjętych standardów. Dotyczy to w różnym stopniu wszystkich typów szkół i wszystkich kościołów. W segmencie szkół średnich od przyjętych standardów odbiegają:

w Kościele katolickim:

- księża nieposiadający magisterium z teologii,

¹¹ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w dniu 28 lipca 1993 r. (DzU z 1998, nr 51, poz. 318).

¹² Zob. *System źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Materiały XLII Ogólnopolskiej Konferencji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego. Nałęczów, 1-3 czerwca 2000*, red. M. Granat., Lublin 2000.

¹³ Wynika to z zasady bilateralności stosunków państwowo-kościelnych, określonej w art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji.

- alumni seminariów po piątym roku studiów,
- osoby świeckie i zakonne, które ukończyły wyższe studia magisterskie bez przygotowania teologicznego, a przygotowanie to uzupełniły jedynie w formie kolegium teologicznego (a nie studiów podyplomowych);

w Kościołach zrzeszonych w PRE:

- duchowni, którzy ukończyli jedynie wyższe studia zawodowe,
- osoby świeckie, które ukończyły jedynie wyższe studia zawodowe,
- osoby świeckie, które ukończyły wyższe studia magisterskie lub zawodowe bez przygotowania teologicznego lub pedagogicznego, a przygotowanie to uzupełniły jedynie w formie studium katechetyczno-pedagogicznego lub kursu;

w Kościele Adwentystów Dnia Siódmego:

- duchowni i osoby świeckie, którzy ukończyli wyższe seminarium duchowne¹⁴,
- osoby, które dopiero uzupełniają przygotowanie teologiczne lub katechetyczno-pedagogiczne.

W segmencie szkół podstawowych, gimnazjalnych, ponadgimnazjalnych (nie zaliczanych do szkół średnich) oraz przedszkoli od ogólnokrajowych standardów odbiegają zatem następujące sytuacje:

w Kościele katolickim:

- księża nieposiadający magisterium ani licencjatu (państwowego) z teologii,
- alumni seminariów duchownych (zarówno po V, jak i po IV roku studiów),
- osoby zakonne i świeckie posiadające jedynie dyplom kolegium teologicznego;

w Kościołach zrzeszonych w PRE:

- osoby świeckie, które ukończyły wyższe studia magisterskie lub zawodowe bez przygotowania teologicznego lub pedago-

¹⁴ Wyższe seminarium duchowne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych mają w Polsce status wyższych szkół zawodowych i są uprawnione do nadawania swoim absolwentom tytułu zawodowego licencjata teologii. Zob. A. Mezglewski, *Działalność naukowa i edukacyjna*, w: A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 173.

- gicznego i przygotowanie to uzupełniły jedynie w formie studium katechetyczno-pedagogicznego lub kursu (a nie studium podyplomowego bądź kursu kwalifikacyjnego z teologii),
- osoby duchowne i świeckie, które posiadają jedynie świadectwo dojrzałości i ukończyły seminarium duchowne (bez tytułu magistra lub licencjata teologii),
 - studenci wyższych studiów teologicznych po ukończeniu IV roku;
- w Kościele Adwentystów Dnia Siódmego:
- duchowni oraz osoby świeckie, którzy legitymują się jedynie świadectwem dojrzałości (bez ukończenia studiów licencjackich bądź zakładu kształcenia nauczycieli),
 - osoby, które dopiero uzupełniają przygotowanie teologiczne lub katechetyczno-pedagogiczne.
2. Porozumienia te nie mają charakteru norm prawa powszechnie obowiązującego.
3. Zawieranie porozumień z poszczególnymi związkami wyznaniowymi w przedmiocie wypracowania standardów dotyczących sytuacji prawnej nauczania religii w szkołach publicznych jest praktyką dobrą i pożądaną. Porozumienia te winny stanowić podstawę do wydania odpowiednich aktów normatywnych. Związki wyznaniowe winny bowiem uczestniczyć w procesie kształtowania się przepisów prawnych dotyczących organizacji nauczania religii. Porozumienia te nie powinny jednak „obowiązywać” w sposób samoistny.
4. Wymagania kwalifikacyjne dla nauczycieli religii nie powinny odbiegać od wymagań ustalonych dla ogółu nauczycieli. Nauczyciele religii zatrudnieni w szkołach publicznych mają takie same prawa i podlegają takim samym obowiązkom, jak wszyscy inni nauczyciele. Ewentualne różnice w ich statusie mogą wynikać jedynie ze specyfiki ich specjalności. Ustawowy obowiązek posiadania przez nich wyższego wykształcenia oraz przygotowania pedagogicznego wypływa z Karty Nauczyciela.
5. Zawieranie porozumień między związkami wyznaniowymi i MEN dotyczących kwalifikacji nauczycieli religii jest celowe i pożądane. Przedmiotem tych porozumień na przyszłość winny być przede wszystkim ustalenia, dotyczące precyzyjnego określenia, jakie kie-

runki studiów należy uznać za zgodne, a jakie za zbliżone z zakresem nauczanego przedmiotu.

GENERAL QUALIFICATIONS FOR TEACHING RELIGION
IN PUBLIC SCHOOLS AND KINDERGARTENS

S u m m a r y

The qualifications required for teaching religion in public schools and kindergartens in Poland are defined in agreements concluded between particular churches and the Minister of Education. The present article compares to what extent the requirements specified by the afore-mentioned agreements differ from the standards established for all teachers. The legal character of objective agreements is also discussed.